

Євген Луньо

*Кандидат філологічних наук,
науковий співробітник Інституту
народознавства НАН України*

З масиву оповідної традиції Яворівщини кінця ХХ—початку ХХІ століття виокремлено тематичну групу про німецько-польську війну 1939 р. (розповіді біля сотні респондентів). Оповідачі — жіночої та чоловічої статі, різні за віком (на час війни були дітьми, підлітками, молодими людьми), за соціальним станом (селяни, ремісники, інтелігенція), різної оповідної активності й майстерності. Простежено, як народна пам'ять відображає й осмислює воєнні події. На цій основі розглянуто українсько-польські стосунки різного ідейно-смислового й психоемоційного наповнення. Також проаналізовано вплив політичного чинника на відображення й оцінку німецько-польської війни у фольклорі. Ключові слова: українсько-польські стосунки, німецько-польська війна, оповідна традиція, Яворівщина.

Yevgen Lunio

The Ukrainian-Polish Relations During the German-Polish war of 1939 in Epic Tradition of Yavoriv District.

The author analyzes the folk stories of Yavoriv district about the German-Polish war of 1939 (about hundred of respondents). The narrators are both male and female, of different age (they were children, teenagers, young adults during the war), and social status (farmers, artisans, intellectuals), and different activity and narrative skill. It traces how people's memory displays and interprets military events. On this basis, the Ukrainian-Polish relations of various ideological and emotional and semantic content are discussed. The article also traced the influence of political factors on reflection and evaluation of the German-Polish war in folklore.

Keywords: Ukrainian-Polish relations, German-Polish war, narrative tradition, Yavoriv district.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ СТОСУНКИ ПІД ЧАС НІМЕЦЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ВІЙНИ 1939 Р. В ОПОВІДНІЙ ТРАДИЦІЇ ЯВОРІВЩИНИ

Уже двадцять років автор займається масштабним проектом фольклористичного польового дослідження «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців» і на сьогодні записав розповіді понад п'яти сотень респондентів. Особлива наукова та духовно-культурна цінність проекту полягає у тому, що у ньому дано якомога ширшу можливість народові самому розповісти про свою участь, про свою роль у історії, конкретніше — у подіях національно-визвольної боротьби на Яворівщині у ХХ ст., подати свою власну інтерпретацію й емоційно-психологічну оцінку цього відрізка історії. Саме з цього широкого контексту й обрані для окремого розгляду розповіді про німецько-польську війну 1939 р.

Отож, у розпорядженні автора трансформована в письмову форму повстанська епічна традиція Яворівщини в її побутово-функціональному вираженні в часовому проміжку кінця ХХ — початку ХХІ ст. Лише незначна частина текстів опублікована в книгах «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 1: Наконечне Перше, Наконечне Друге»¹ та «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 2: Яворів»², решта перебувають у домашньому архіві автора й готуються до друку.

Про концептуальні засади цієї праці, її методичну основу докладно сказано у статтях «Народний літопис повстанської Яво-

¹ *Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 1: Наконечне Перше, Наконечне Друге. — Львів, 2005. — 576 с. +XXXII с.*

² *Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 2: Яворів. — Львів, 2015. — 1080 с.*

³ *Луньо Є. Народний літопис повстанської Яворівщини // Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 1: Наконечне Перше, Наконечне Друге. — Львів, 2005. — С. 3—18.*

⁴ *Луньо Є. Слово від упорядника до тому 2 // Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / Записав і упорядкував Євген Луньо. — Т. 2: Яворів. — Львів, 2015. — С. 21—26.*

ривщини»³ і «Слово від упорядника до тому 2»⁴, а тут зазначимо лише головне. Майже всі матеріали, за винятком кількох перших, записаних зі слуху безпосередньо на папір, зафіксовані на диктофон і згодом розшифровані самим автором на основі етнолінгвістичної текстологічної моделі. Ця модель передбачає якомога повніше збереження мовленнєвої автентичності оповідача, щоб таким чином цілісно представити не лише інформативну, але й психоемоційну, експресивну складову народної епічної традиції як художнього явища⁵.

Наш метод фіксації епічної традиції зводиться до мінімуму втручання у природний плин розповіді, оповідачеві дається по суті нічим не регламентована можливість якнайповнішого вираження. При цьому оповідач, так би мовити, «виносить на поверхню» не лише те, що від нього хоче записувач, на що спрямував його першопочатково, а власне ті глибинні оповідні пласти, про існування яких не має поняття дослідник, бо вони підсвідомо відкладені у пам'яті органічним процесом епічної традиції.

Основна сутність цієї останньої полягає в еволюційно сформованій потребі зафіксувати почерпнутий з реальності цінний суспільний досвід, щоб пізніше у формі розповіді передавати наступним поколінням для вирішення подібних чи навіть тотожних з минулим новітніх актуальних питань чи проблем. Про досвід йдеться в його найширшому розумінні — не лише як в той чи інший спосіб діяти, але й ефективно мислити, оцінювати, поводити себе, ставитися до когось чи до чогось.

Специфіка й унікальність саме повстанської епічної традиції полягає в її особливому базисі — всенародній тривалій боротьбі за право на існування — кривавій партизанській війні з кількома державами, дві з яких — найбільші на той час мілітарні й економічні потуги Європи: Німеччина й СРСР. Екстремальність й інтенсивність цієї боротьби закономірно викликала бурхливий розвиток епічної традиції, змусила мобілізувати всі свої творчі потужності. Звідси все те, що вона обрала своїм об'єктом — у даному випадку

³ Бріцина О. *Зміна текстологічних моделей в українській фольклористиці XIX — XX ст. (за матеріалами публікацій прозового фольклору й архівних колекцій)* // *Словенски фолклор и фолклористика на розмеђу два миленијума. — Београд, 2008. — С. 211—228.*

німецько-польську війну в її численних аспектах та проявах — і як вона його осмислила, інтерпретувала, а також наскільки повно зберегла і як легко виразила в оповідній формі, дуже точно відображає вагомість і об'єкту розповіді, і його інтерпретації як певної загальнонаціональної цінності.

Об'єкт змалювання й осмислення розповідей про німецько-польську війну 1939 р. виразно поділяється за національною ознакою. Йдеться про українців, поляків, німців, євреїв. Про ці чотири нації в різному обсязі й різних аспектах, але розповідається безпосередньо. Водночас асоціативно у розповідях присутня й ще одна національність — росіяни. Зважаючи на обмежений формат статті, головну увагу зосередимо на представленні українців і поляків, всебічних між ними стосунках різного ідейно-сміслового й психоемоційного наповнення.

Українці — це головним чином мирне населення, різного соціального стану й статі, яке відчуло на собі екстремальні впливи війни, особливо психоемоційних жакіть та руйнацій під час безпосередніх бойових дій. У своїх розповідях цивільна людність сприймає війну як незвичну, надзвичайно цікаву, сповнену екстремальну подію. За своєю внутрішньою природою епічна традиція вже на підсвідомому рівні фіксує в пам'яті все цікаве, незвичне, нове, оскільки його слід осмислити, винести з нього якийсь позитивний чи негативний досвід. Отож оповідачі, кого війна не торкнулася безпосередньо (особисто чи родини, сусідів) виступають як звичайні сторонні особи, які, спостерігаючи за незвичними цікавими подіями, проявляють активність, щоб побачити якомога більше.

Інша група мирного населення — постраждалі від війни. У людей реквізують майно, передовсім коней й вози, що відчутно негативно вплинуло на господарку, адже була осіння пора — час орання й засівання озимини. При цьому оповідачі розглядають ці акції не крізь призму воєнно-стратегічних інтересів держави Польщі — для них вона чужа, а в проєкції на господарські інтєреси своїх сімей. Адже йдеться про питання безпосереднього виживання — звичної для війни загрози голоду чи навіть голодної смерті. І тому реквізиції українське населення сприймає однозначно негативно. Маємо розповіді, як селяни ховалися з кіньми по лісах чи ярах, а польська влада при цьому намагалася опанувати ситуацію за допомогою певних репресивних заходів. Наприклад,

один з оповідачів про це зазначає: «Я лишив коні в полі, прибіг додому, кажу татові: так і так. Тай тато так кажуть: “Та що вони мені можуть зробити?” Але хтось там йому каже: “Ти втікай, бо то є воєнний час”. Тато таки втікли. Нема, за якийсь час приїжджають до нас жандарми і до мами: “Де чоловік?” — “Та десь поїхав, не знаю де”. Кажуть: “Він засуджений на смерть. За то, що він не приїхав з кіньми на форшпан, військовим трибуналом він засуджений на смерть”»⁶. Інший оповідач вказує: «Як ішла польсько-німецька війна, пам’ятаю, одного дня ми пасли корови, і дивимося, люди з села втічуть на конях, а поляк біжить зізаду і стріляє. Але він не стріляв по них, а вгору. А то він лапав форшпани, бо поляки вже втікали»⁷.

З наведених фактів бачимо, що репресії поляків не були гострими, радше безсилими, а за своєю суттю звичайними формальними погрозами. Це, очевидно, тому, що Польща як держава вже усвідомлювала свій крах. При цьому у владних функціонерів міг бути страх перед збройною непокорою українського населення. Також можливо вони не хотіли брати на власне сумління непотрібні жертви мирних жителів. Варто зазначити, що серед усіх наших численних розповідей не згадано жодного випадку про жорстокі покарання людей за невиконання мобілізаційних вимог.

Правда й те, що місцеве населення, як видно з оповідної традиції, у багатьох випадках не противилося реквізиції коней та іншого майна, можливо, через громадянську законослухняність або ймовірні реаресії.

Водночас, в одній розповіді із симпатією сприймається вчинок польського офіцера, який під час постою в селі Новини відгукнувся на прохання селянина, що йому реквізували коней, і послав жовніра з військовими кіньми два дні, поки була можливість, орати йому поле. Попри у цей час напружені стосунки між польською владою й армією з одного боку й українським населенням з іншого — офіцер представлений як інтелігентна особа, гуманіст, що розуміє проблеми простих людей та в міру можливостей допомагає їх вирішити. Разом з тим він — справжній репрезентант

⁶ Яворівщина у повстанській боротьбі — Т. I... — С. 22.

⁷ Запис. Є. Луньо 29.10.2000 р. у с. Завадів Яворівського р-ну Львівської обл. від Методіра Степана, 1928 р. н. — Домашній архів Є. Луна.

польської держави, трактує українську національну меншину як повноправних громадян.

Варто зазначити, що про ухиляння від мобілізації військово-визвольних українців у епічній традиції ми також не зустрічали.

Ще одна велика шкода українцям від війни — пожежі хат та господарських споруд внаслідок бомбардувань німецької авіації. З цієї причини згоріло майже все село Наконечне Друге⁸, значна частина села Наконечне Перше⁹. Внаслідок бойових дій згоріло багато будинків у селах Терновиця, Мужилівичі, Чорнокунці, пожежі і руйнування зазнало місто Яворів¹⁰. Також були поранені або загинули люди, погинула худоба¹¹. Через руйнування й господарські збитки, втрату побутового майна населення взамін намагалося розбирати полишене поляками військово майно. Маємо розповіді про покинутий напризволяще інтендантський обоз у с. Прилбичі, з якого місцеві мешканці забирали коней, вози, сідла, ковдри, мило, харчі. При цьому люди з одного боку боролися зі страхом бути за це покараними польськими жовнірами, а з іншого боку — аби вижити, змушені були таким ризикованим чином бодай трохи компенсувати спричинені війною втрати найнеобхіднішого.

Окрема тематична група — розповіді про вихід на волю з польських тюрем українських політв'язнів унаслідок поразки Польщі й розвалу держави¹². Цим подіям епічна традиція приділяє дещо більшу увагу. Очевидно, це викликано тим, що упродовж 1930-х років унаслідок активної і масової діяльності ОУН народне середовище трактувало її членів, особливо тих, що «сиділи за ідею», як національну еліту, сучасних героїв і тому надавало більше уваги у своїй оповідній традиції. З іншого боку, акцентується увага на мирному й цивілізованому виході українських політв'язнів з польських тюрем, асоціативно протиставляючи його пізнішим масовим мордуванням українських ув'язнених московсько-більшовицьких тюрем у Західній Україні. У цьому співставленні польська тюремна адміністрація і взагалі державна влада бачиться як більш гуманна, цивілізована.

⁸ Яворівщина у повстанській боротьбі. — Т. 1... — С. 343.

⁹ Там само. — С. 22.

¹⁰ Там само. — С. 757.

¹¹ Там само — С. 734—735.

¹² Там само. — С. 68—69, 975—976.

Інша помітна тематична група — українці, головним чином члени ОУН, здобувають зброю для майбутньої боротьби за Українську державу. Маємо розповіді, як зброю збирають з поля бою¹³, з польських військових складів, обозів¹⁴. Роззброюють розбитих польських жовнів¹⁵ або й цивільних. Зокрема в одній розповіді йдеться, як члени осередку ОУН села Прилбичі переймали польських цивільних патріотів, головно студентів, що польовими дорогами невеличкими групами пробіралися на допомогу оборонцям Львова. У них відбирали зброю і побивши відпускали¹⁶.

Трапляються також розповіді, коли зброю намагалися виміняти у розбитих жовнів на цивільний одяг чи харчі або навіть купити¹⁷. Зафіксували ми й цікавий випадок про те, як пізніше, коли в часи німецької окупації на Яворівщині формувалися сотні УПА і була гостра потреба зброї, розкопували могили польських вояків, яких українське населення захоронило разом зі зброєю, і забирали її. «На другий день після бою, в суботу, українські селяни хоронили вбитих польських жовнів, закопували по кілька чоловік в одну більшу яму, накривали лише шинелями. Вже в сорок другому чи сорок третьому роках, коли в нас почався рух формування збройних загонів, то йшли чутки, що наші хлопці розкопували ті могили й забирали зброю, яку поклали тим солдатам»¹⁸. Очевидно, вона головним чином йшла на запчастини. Роздобуту під час польсько-німецької війни зброю — передовсім польську, українці переглядали, лагодили, консервували й складали в спеціально підготовлених криївках. Про це теж маємо цікаві розповіді. Також зафіксовані випадки, коли підлітки чи навіть діти пастушки знаходили на місцях боїв пошкоджену зброю чи амуніцію, намагалися її розбирати, кидати у вогонь і в результаті ставали каліками або й гинули.

Слід зазначити, що питання зброї у повстанській епічній традиції розглядається доволі часто й у багатьох різних аспектах.

¹³ *Яворівщина у повстанській боротьбі. — Т. 2... — С. 159—160.*

¹⁴ *Там само. — С. 212.*

¹⁵ *Там само.*

¹⁶ *Запис. Є. Луньо 15.01.1995 р. у с. Прилбичі Яворівського р-ну Львівської обл. від Балагуша Михайла, 1920 р. н. — Домашній архів Є. Луня.*

¹⁷ *Яворівщина у повстанській боротьбі. — Т. 2... — С. 588.*

¹⁸ *Запис. Є. Луньо 12.1.1996 р. у с. Мужиловичі Яворівського р-ну Львівської обл. від Бавтра Івана, 1926 р. н. — Домашній архів Є. Луня.*

Ширше це питання автор висвітлював у попередніх статтях «Головний командир УПА Роман Шухевич у фольклорній прозі Яворівщини»¹⁹, та «Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини»²⁰. У повстанському середовищі взагалі побутував культ зброї, оскільки, виходячи з об'єктивних умов, повстанцям зброї не вистачало, її з трудом і втратами здобували у ворога, у значній масі вона була застарілих зразків, зношена, часто виходила з ладу. Від наявності хорошої справної зброї залежали бойові успіхи повстанців, а нерідко й їхнє життя. Звідси як у прозовій, так і пісенній повстанській народній творчості про зброю говорить-ся часто і з пієтетом.

Доволі об'ємною є тематична група про втечу мирного населення від фронту в сусідні ближчі чи дальші села. Більшість оповідачів на тодішній час були дітьми, на відміну від своїх батьків, вперше стикнулися з війною і трактували цю подію як незвичну цікаву пригоду.

Поляки в розповідях головним чином представлені військовими — жовнірами й офіцерами, дещо менше — цивільне населення, біженці.

Коли говорити про польське військо, то в більшості випадків розповідається, як воно відступало, вже досить-таки послаблене попередніми численними боями з переважаючою живою силою і технікою німецькою армією. Особливих втрат польські частини зазнавали від авіації противника. Місцеве населення ставилося прихильно до жовнірів, що відступали, підтримувало їжею. Так, в одній з розповідей говорить-ся: «Як та війна була, польське войско ту коло нас троха стояло. Баба хліб пекли, жовніри прийшли голодні; всьо повиягали до йдного хліба з п'єца. Тай баба самі давали, навіть нічо не казали. Ше сказали: “Їдж, їдж, — каже, — ти голоден, бідний”»²¹. Інший очевидець розповідає: «Пам'ятаю, в неділю, люди якраз вернулися з церкви, було десь коло другої години, прийшов до нас до хати якийсь польський майор і по-

¹⁹ Луньо Є. Головний командир УПА Роман Шухевич у фольклорній прозі Яворівщини // *Народознавчі зошити*. — 2011. — №1. — С. 43—65.

²⁰ Луньо Є. Культ рідної армії у повстанській епічній традиції Яворівщини // *Народознавчі зошити*. — 2012. — №5. — С. 890—907.

²¹ Запис. Є. Луньо 10.05.2008 р. у с. Підлуби Яворівського р-ну Львівської обл. від Ометох Софії, 1928 р. н. — Домашній архів Є. Луня.

просився молока. Мама винесла йому молока, напився він і каже до нас: “Втікайте, бо весь час о другій годині б’ють нас шваби. Так, — каже, — з самого Кракова щодня в той сам час налітають на нас”»²².

Також українці надавали польським військовим прихисток, переховували від німецького полону, забезпечували цивільним одягом, допомагали добратися додому. Після такого рятування між ними навіть зав’язувалася дружба. «Іден ся поляк залишив, тато го тримали шось дві неділи в stodолі, потім го перебрали, тай пішов. Потім ше писав, але я не пам’ятаю його фамілії. І татови золотий перстень подарував, як ішов. Бо, видно, якийсь офіцер був. Вмів трохи по-українськи говорити і казав, жо я виджу, жо пан є з паньства. Так татови повів — жо пан не є чистий хлоп. Тато кажут: “Я всьо пана розумію і Вас прикрию. Не бійтеся, я Вас не видам”. І так і зробили. Вночи перебрали його, всьо як має бути, і завезли до Яворова. Він там мав якихсь знайомих в Яворові, і там його залишили. То потім ше довго писав»²³.

Також ми зафіксували розповіді про те, як місцеве українське населення намагалось подати звістку про місце і обставини загибелі польських жовнірів чи офіцерів їхнім рідним. Оповідна традиція також зафіксувала випадки, коли польські жовніри-українці допомагали уникнути німецького полону і навіть рятували жовнірів-поляків.

Це було природне християнське і взагалі гуманне співчуття до людей, незважаючи на їхню національну належність і суспільний статус, життя яких перебуває в очевидній небезпеці. Тим паче, що в умовах війни така ж небезпека чигала й на їхнє життя, не говорячи про можливу цілковиту втрату майна. З іншого боку, епічна традиція нам говорить, що причиною щонайменше толерантного ставлення українців до польського війська було підсвідоме відчуття й розуміння пов’язаної із конкретними обставинами небезпеки. Жовніри у воєнній, в тим більше у безперспективній ситуації були фізично й нервово виснажені, морально пригнічені, й у такому стані навіть з дрібного приводу могли вдатися до

²² *Яворівщина у повстанській боротьбі. — Т. 1... — С. 212.*

²³ *Запис. Є. Луцьо 10.05.2008 р. у с. Підлуби Яворівського р-ну Львівської обл. від Ометох Софії, 1928 р. н. — Домашній архів Є. Луцьо.*

репресій, навіть застосувати зброю. Правда, потрібно зазначити, що оповідна традиція Яворівщини не зафіксувала жодного випадку грубого свавільного поводження польських жовнірів з місцевим українським населенням.

Основною причиною цього з однієї сторони був належний моральний і культурний рівень поляків, а з іншої — у тій важкій ситуації, що вони опинились, очевидно, розраховували й на певне сприяння українського населення у можливостях уникнути полону й узагалі вижити. Людяність польських жовнірів також сприймається в асоціативному співставленні із широко відображеними в місцевій оповідній традиції звірствами московської Червоної армії. Її солдати в червні 1941 р., панічно втікаючи від німецького натиску, без найменших підстав жорстоко мордували місцеве населення, що випадково траплялося їм на шляхах²⁴. Очевидно, таким чином військові у відчаї перекладали на місцевих причину свого розгрому.

Для народного осмислення й оцінки явищ, подій, предметів доволі значиму роль відіграє сприйняття їхньої зовнішності. І коли говорити про відображення в епічній традиції зовнішнього вигляду польського війська, то навіть у стані війни в його зображенні ми не зустріли жодних негативних ознак. Навпаки, у пізнішому порівнянні з московсько-більшовицькою Червоною армією, що бачилась людьми як «жебрацька», «брудна», «смердяча», «зателепана» та ін., про польську говорили позитивно.

Слід зазначити, що навіть відступаючи й усвідомлюючи неминучість поразки, польське військо, як засвідчують народні розповіді, зберігало порядок і дисципліну, не втрачало своєї боєздатності. І це, знову ж таки, на відміну від солдатів Червоної армії на початку німецько-радянської війни. Місцева традиція зокрема зафіксувала, як червоноармійці в панічному страху перед німецькою силою розбили в селі Наконечне Перше магазин, забрали горілку, понапивались і безладно, не знаючи куди, стріляли з гармат²⁵.

Водночас в одній розповіді йдеться, як польські офіцери, очевидно, аби якось підтримати на душі самих себе й місцеве україн-

²⁴ Луньо Є. *Біль села Коханівки (про народну пісню «В сорок першій році, як війна почалась»)* // *Літопис Червоної Калини*. — 1992. — № 10—12. — С. 62; *Яворівщина у повстанській боротьбі*. — Т. 2... — С. 130—131.

²⁵ *Яворівщина у повстанській боротьбі*. — Т. 1... — С. 26.

ське населення, повторяли йому офіційне пропагандистське твердження, що Польщі допоможуть англійці та французи й разом вони німців розіб'ють. Тим часом українці ці слова сприймали з іронією. «Ми знали, що польсько-німецька війна, тай ми за худобу тай давай звітам, з того пасовиська втікати, пригнали сюди ближче ріки Завадівки, ближче мосту, спинили худобу тай дивимосся. Нема, поляки втічуть з Грушева, є їх на конях може сто, може сто двацять жовніврів. Поставали коло нас і питають: “Ве всі сон немци?” — чи є в селі німці? А жінки, що ближче до них стояли, кажуть: “Ми не бачили”. — “Ми їм еше дами в дупе. Там французі, там англїки, там наше, там наше. Ми му еше дами, голодранцу”. І поїхали через Завадів десь, напевно, на Яворів»²⁶.

Записали ми одну розповідь, у якій яскраво відображено викликаний поразкою важкий психоемоційний стан польських полонених. Під впливом цього стану вони навіть виражали словесну агресію проти українців, очевидно, тому, що східна частина їхньої «великої» Польщі — українські етнічні землі разом зі Львовом, стали формально українськими. Хоча насправді вони й далі були окуповані, хоча тепер вже московсько-комуністичною імперією Радянським Союзом. «Привозит ня бавор на подвір'я — велике подвір'я. А вже були там польські пленні, п'ять поляків. А я дурна, шо я ся признала-м, шо я мію по-польську. І вони кричат: “О, яка дзевуха до нас пшиехала. Яка дзевуха до нас пшиехала. Сконд? Сконд?” Та не буду говорила — з Яворова, де ти знаєш Яворів або Дрогомишль. Та кажу: “Львів”. А вони гадают: “Кеди тен наш Львув знов бендзе наш. Кеди тен наш Львув знов наш бендзе, — каже. — Я жебим могл, то я би українцуф ржнол, солїл і в бечкі складав”. Так тиї пленні до мене казали. Я їм сказала, шо я українка, бо я мусїла мати тризуб, а вони мали “П”. Так ті поляки до мене казали. Але шо потїм, я там була п'ять років, і вони були — тиї поляки, а там молока до кави не давали, іно кава чорна, а я чось така була хитра і така... бо був чоловік молодий, збїдований, мусїла-м... Но то я їм так во коли-небудь все дала молока до кави, полякам тим пленним. Бо я там була гаусмедхен. Я деколи там вкрала цукру і їм давала-м. Чеси дїдька зрїдка, аби

²⁶ Запис. Є. Луцьо 29.10.2000 р. у с. Завадів Яворівського р-ну Львівської обл. від Методїра Степана, 1928 р. н. — Домашній архїв Є. Луцьо.

гладкий був. І так я їм давала трошка цукру до кави, молока. Я їм горнятка гарно помила, повишпортувала. Так шо потім: “О, файна дзевуха, файна дзевуха”. Тай так було»²⁷.

З наведеної вище цитати також бачимо, як оповідна традиція демонструє ще одну цікаву закономірність у міжетнічних стосунках. Безпосереднє живе, хоча й лише побутове спілкування, особливо, коли відбувається в екстремальних умовах, знімає чи радше розвінчує політичні міфологеми політичного протистояння й на основі більш оптимальних для виживання духовно-моральних принципів виводить ці стосунки на вищий гуманістичний рівень.

У низці розповідей ідеться про німецько-польські бої, що точилися у селах Мужилівичі, Чернокунці, Верещиця, Рясна Руська та ін. Місцеве населення, щоб у цей час уникнути смертельної небезпеки, або втікало із села, або ховалося і тому не бачило самого бою, хіба що його наслідки. Звідси більшість розповідей — лише узагальнені констатації, як наприклад: «Поляки як вдарили, німців відкинули і ще три дні їхали з Вишенського, Прилбицького лісу туди як на Львів»²⁸. «Поляки, що підкралися до Мужилівич з боку Новосілок, пішли на багнети і дуже багато тих німецьких солдатів загинули»²⁹. Тут засвідчується високий бойовий дух, хоробрість і жертвність польських жовніврів.

Також маємо цікаву розповідь безпосередньо про сам бій: «А потім так ще більше під вечір, но так вже десь десята година, ага — вже починають поляки ся з Малашова рухати, нападати сюда, на Чернокунці. Но, напали сюда. А ту, як перше німці зайшли, то одні попри церковцю нашу і перейшли, подалися на Білу Гору, а ту ся така лишила іно залога. І якраз на ту залогу поляки напали. Але німці ся не ступали, стояли всі на смерть. Їх залишили, і вони пішли всі на смерть. Вони так били, били, автомати мали, і карабіни мали. Оден так бив, бив, а потім нарешті вже не мав як і багнетом. Заложив си багнет, ту така кузня була, став си за кут і багнетом, поляк надбіг, а він його “хап” на багнет

²⁷ Запис. Є. Луньо 15.05.2013 р. у с. Дрогомишль Яворівського р-ну Львівської обл. від Василюхи Іванни, 1920 р. н. — Домашній архів Є. Луня.

²⁸ Запис. Є. Луньо 4.10.2000 р. у с. Підлуби Яворівського р-ну Львівської обл. від Ометюха Григорія, 1928 р. н. — Домашній архів Є. Луня.

²⁹ Запис. Є. Луньо 12.1.1996 р. у с. Мужилівичі Яворівського р-ну Львівської обл. від Бавтра Івана, 1926 р. н. — Домашній архів Є. Луня.

і перекинув без себе. І так шось п'ять їх перекинув багнетом без себе. І аж потім його обійшли і взяли го хапнули. Він ся не дав живим взяти, забили го. Потім він ту так лежав забитий. Він п'ять іно на багнет взяв, а що він ше постріляв їх, завзятий був дуже»³⁰.

Потрібно вказати, що українська оповідна традиція поразку польського війська не вбачає у його низькому бойовому дусі, відсутності в жовнірів військової майстерності, патріотичних почуттів, готовності жертвовно битись за свою державу. І це попри те, що польська влада в очах українців, як засвідчують численні народні розповіді, дуже дискредитувала свою армію залученням її до каральних акцій — так званої пацифікації мирного населення у 1930 р. Основною ж причиною поразки українці вважали економічну відсталість Польщі порівняно з Німеччиною, а звідси, крім нечисленної в зіставленні з вермахтом живої сили, недостатне збройне, матеріально-технічне забезпечення. На цій основі побутували іронічні, а навіть й гумористичні розповіді, як польська кавалерія з шаблями кидалася на німецькі танкові частини. Отож, народно-епічна оцінка поразки Польщі у війні 1939 р. в своїй основі є об'єктивною і співвідноситься з подібною оцінкою істориків³¹.

Слід зазначити, оповідна традиція засвідчує, що українське населення в основній масі не сприймало німецько-польську війну в геополітичному ракурсі, не задумувалось над її причинами й наслідками. Для широких народних мас війна — це передовсім соціальне лихо, що несе духовні й фізичні страждання та матеріальні втрати. Навіть ті респонденти, що у довоєнний час під впливом української політичної ідеології та пропаганди негативно ставились до Польщі через дискримінацію українців і бажали їй поразки у майбутній війні, тепер змінили свою реакцію. Стикнувшись із безпосередніми реаліями війни, вони у більшості почали зі співчуттям ставитися до польських жовнірів, що опинилися у скрутному становищі — розбитих, морально розчарованих, голодних, фізично виснажених, поранених. Українці надавали їм усіляку можливу допомогу.

³⁰ Запис. Є. Луньо 5.07.2005 р. у с. Чорнокунці Яворівського р-ну Львівської обл. від Були Василя, 1923 р. н. — Домашній архів Є. Луна.

³¹ Зашкільняк Л. Крикун М., *Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів.* — Львів, 2002. — С. 508—509.

Водночас частина місцевих респондентів, передовсім ідейно свідомих націоналістів, коли розповідали про війну в загальному, робили це в асоціативному контексті попереднього українсько-польського ідейно-політичного протистояння й поразку Польщі сприймали позитивно. У їхньому розумінні це, з однієї сторони, було справедливим і закономірним наслідком «завоювання» Західноукраїнської Народної Республіки й узагалі «тяжкі кривди» українській нації як у попередні віки, так і в часи Другої Речі Посполитої Польської. З іншої сторони — це впливало із їхніх сподівань після розгрому польської держави розбудовувати на українських етнічних землях суверенну українську державу.

Отож бачимо, що в екстремальних умовах оповідна традиція вище від політичних ставить соціальні й узагалі онтологічні питання виживання. Розглядаються ці останні крізь призму народних християнсько-гуманістичних принципів: людяності, співчуття, допомоги. Звідси ще один висновок — народна епіка на підсвідомому рівні засвідчує, що основним і оптимальним у розгляданні й осмисленні питань духовного й фізичного перетривання, виживання під час війни є передовсім гуманістичний підхід, крізь призму християнських цінностей.